

Jan A. Baťa - zapomenuté dílo

zpět

Autor: Eva a Pavel Bradovi

Velmi zajímavý článek (byť staršího data) Evy a Pavla Bradových. J.A. Baťovi se myslím stále hodně dluží....

Ani čtyřicet let po smrti nebylo jméno mladšího bratra Tomáše Bati seniora očištěno. Proti majiteli světového podniku byla pořádána štvance již od roku 1945. Paradoxně ji nezahlábil komunistický vůdce Gottwald, ale Msgre Hála, ministr lidové strany. Jméno i dílo upadlo v zapomnění. Byl Jan A. Baťa zrádcem národa? Co víme o člověku, za jehož působení obstarávaly baťovské závody 7-10 % československého exportu a který byl za činnost mimo ČSR dokonce navržen na Nobelovu cenu míru? Na slavnostní otevření rekonstruovaného baťovského mrakodrapu, kdysi nejvyšší budovy v Československu, kterou nechal postavit právě Jan, nebyla pozvána jeho rodina, v budově nenajdeme ani jeho pamětní desku. Po kritice v tisku schválilo zastupitelstvo pojmenování jedné z hlavních ulic v bývalém Baťově továrním areálu jeho jménem. Loni v říjnu převzali v Brazílii potomci J. A. Bati od zástupců Zlína deklaraci vyzývající k očištění jména jejich otce a byli pozváni k oficiální návštěvě. Město letos v lednu rozhodlo, že Jan bude symbolicky očištěn: před vstupem do továrního areálu má stát sousoší Jana Antonína a jeho staršího bratra Tomáše. Tyto kroky sice nemohou nahradit plnou právní rehabilitaci Jana Bati, ale ze strany města jde alespoň o první drobnou morální satisfakci vůči významné osobnosti, které Zlín zůstal hodně dlužen.

Tomáš Baťa-zakladatel měl dva vlastní a několik nevlastních sourozenců, ale pouze o 22 let mladší Jan se stal jeho nejbližším spolupracovníkem. Už jako kluka začal zapojovat Jana do řízení. Poslal ho na zkušenou do obuvnické továrny v Norimberku, později do Augsburgu, Frankfurtu n. M., Kolína n. R. V roce 1920, když bylo Janovi dvaadvacet, pověřil ho Tomáš řízením továrny v Lynnu u Bostonu v USA. Jan však s prodejem obuvi neuspěl a mezi bratry došlo k rozkolu. Po čase Jan získal zpět Tomášovu důvěru, ten mu nabídl místo prodavače v Londýně. Tomáš na Jana deleguje čím dál více pravomocí.

Po smrti Tomáše Bati při havárii letadla v roce 1932 byla v jeho pracovně nalezena závěť a posmrtná kupní smlouva, podle níž Tomáš prodal Janovi všechny akcie firmy Baťa za cenu 50 milionů Kč. Jan se tak stal vlastníkem veškerého majetku firmy. Do pěti let však musel splatit tuto částku při pětiprocentním úroku. Své manželce T. Baťa z této částky odkázal 5 milionů, mj. vilu a velkostatky. Synovi Tomáši juniorovi 22 milionů. Pro mnohé byla závěť překvapivá, ale Tomáš patrně věděl, proč vedení podniku svěřil Janovi. Ten se během dvacetileté spolupráce ztotožnil s principy baťovského systému, zatímco Tomášův vlastní syn Tomík byl v r. 1932 ještě nezletilý.

V období světové hospodářské krize se Jan ujímá vedení společnosti. Je mu 34 let. Abychom mohli posoudit rozmach firmy za Janova působení (1932-1939), je třeba připomenout, že za Tomáše Bati seniora vzniklo v rámci závodů 16 560 pracovních míst, existovalo 1045 prodejen a 24 podniků, za Jana pro firmu pracovalo 105 700 zaměstnanců, existovalo 5810 prodejen a 120 podniků. Jan zlevňuje obuv, zvyšuje výrobu a pro zaměstnance staví tisíce domků. Nechává postavit továrnu v Sezimově Ústí, v Batizovcích (nyní Svit) a v Baťovanech na Slovensku (nyní Partizánské). Rozvíjí strojírný, buduje v Otrokovicích gumárny a pneumatikárny i nové koželužny, punčochárny, elektrárnu. Firma Baťa zde kupuje pozemky a upravuje bahnitý terén k výstavbě domků. Naplavováním zeminy se terén v Otrokovicích zvedne o dva metry. Počet obyvatel Otrokovic za šest let stoupá z 2000 na 8000 a za vybudování města přebírá Jan Baťa v roce 1937 čestný doktorát technických věd Vysoké školy dr. E. Beneše (nyní VUT) v Brně. Zakládá letecké závody (nyní Moravan), továrnu na zpracování plastů Fatra a buduje vodní kanál z Rohatce do Otrokovic, tzv. Baťův kanál.

Podle Miroslava Ivanova přišel s nápadem hledat nové trhy v cizině a stavět tam továrny, aby se firma zbavila dovozního cla, právě Jan. Firma otevírá továrny v Tilbury (Anglie), v Hellocourtu

(Francie), v Chelmeku (Polsko), v Bestu (Nizozemí), ve Švýcarsku, Německu, Kanadě, USA, Jugoslávii, Indonésii, Brazílii, Číně, Indii atd. Indická továrna Baťa v Batanagaru byla se svými 25 000 zaměstnanci až do roku 1960 největším průmyslovým závodem v Indii. Nejmohutnější rozvoj Zlína i baťovských závodů je tedy spojen s působením J. A. Bati, přestože největší zásluhy o novou podobu Zlína bývají připisovány Tomášovi-zakladateli. Je ovšem samozřejmé, že bez Tomášova dřívějšího vedení by Jan patrně nikdy nedosáhl toho, co se mu povedlo.

Jan chce ze Zlína moderní funkcionalistické město. Zve věhlasné architekty a ty nejlepší tuzemské sám zaměstnává. V Baťově ateliéru pracují Vladimír Karfík, který působil v Americe v ateliéru F. L. Wrighta a v Paříži u Le Corbusiera, František Lydie Gahura, žák J. Kotěry. Jan vyhlašuje soutěž na typovou výstavbu rodinných domků, jíž se zúčastňuje 289 architektů z devíti zemí. V čele poroty zasedá Le Corbusier. Jsou dostavěny jedenáctipodlažní hotel Společenský dům (dnešní Hotel Moskva) a Velké kino pro 2270 osob, největší v ČSR, později proslulé jako centrum Mezinárodního dětského filmového festivalu. Jan zakládá Studijní ústavy a Zlínskou školu umění, kde učili Vincenc Makovský, Bohuslav Fuchs, V. V. Štech a další. Buduje filmové ateliéry, které točí reklamní spoty. V ateliérech - začínali pozdější nositelé Oscara Alexandr Hackenschmied i Elmar Klos. Zakotvili zde Karel Zeman a Hermína Týrlová. Ve Výzkumném ústavu dostal příležitost mladý Otto Wichterle. Za Sportovní klub Baťa běhá Emil Zátopek. Od r. 1936 se ve Zlíně uděluje Baťova literární cena. Laureáty se stali Jaroslav Seifert, Karel Poláček, Jarmila Glazarová, Jakub Deml aj.

Před okupací Jan spolu se zaměstnanci firmy daroval státu 30 milionů korun na obranu. Po okupaci s rodinou opustil Československo, aby se nestal rukojmím Němců a mohl z ciziny řídit závody. V této situaci převede na pět ředitelů ve Zlíně 35 % svých akcií a na vdovu po T. Baťovi Marii dalších 25 %. Tak zůstane na území protektorátu 60 % akcií a společnost je prozatím zachráněna. Všichni se zaručí, že Janovi akcie po válce vrátí.

Nejprve pracuje v USA. V Belcampu buduje nové sídlo závodů. Nakonec odjíždí do Brazílie, kde zakoupil 3900 km² půdy ve státech Sao Paulo a Mato Grosso, aby mohl pěstovat několik milionů kusů dobytka; kůže by se dodávala do továren po celém světě. Jan i v Americe chce založit několik měst typu Zlína, a nechává si proto zpracovat průzkumy klimatických podmínek jihu Argentiny, chilských ostrovů, části Ohňové země a Patagonie. Šlo mu ovšem primárně o podnikání. I z těchto záměrů vznikla historka o zamýšleném stěhování českého národa do Patagonie, která Janovi značně uškodila a patřila k obviněním, jimž čelil. Ani neregulární Národní soud mu však toto obvinění nedokázal - stejně jako byl zproštěn obvinění z hospodářské spolupráce s Němci a styku s Göringem.

Za války se Baťovy společnosti dostaly na černou listinu Spojenců, v níž byly společnosti a osoby podezřelé ze spolupráce s Němci. I v této situaci přispívá Jan na odboj, nicméně pod krycím jménem Jan Kaplan, Jan Neznámý apod. Vztahy s prezidentem zůstávají špatné - Baťa mu vyčítal slabost po Mnichovu a vinil ho z kapitulace. Patrně proto Beneš nezakročil proti zapsání Baťových společností na černou listinu. Tento fakt po válce rozhodne.

Ihned po válce jsou závody znárodněny na základě dekretů prezidenta. Proces začíná před Národním soudem 28. dubna 1947. Činnost soudu podle zákona měla skončit 5. května 1947. Zbývalo tedy jen pár dnů. Národní soud byl ustaven jako soud trestní a soud čestný. Do jeho věcné příslušnosti náležely trestné činy prezidenta a vlády protektorátu, vedení Vlajky, ale např. i novinářů, kteří sloužili zájmům okupanta. Národním soudem mohly být podle § 4 souzeny i osoby, které se sice nedopustily trestných činů, ale nechovaly se po 21. 5. 1938, jak se slušelo na občany československé. Na protest proti neregulérnosti procesu dva ze tří advokátů odstoupili. Bylo zřejmé, že obhajoba je zbytečná. Jana Baťu bylo třeba odsoudit. Získal totiž brazilské občanství a stát by byl povinen za znárodněný majetek vyplatit náhradu. Ta by byla astronomická - 10 miliard korun, podle tehdejšího kursu 200 milionů dolarů.

Po pěti dnech procesu, 2. května 1947, byl J. A. Baťa uznán vinným zločinem proti státu podle § 4 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., že jako čs. občan v době zvýšeného ohrožení republiky v zahraničí vědomě poškozoval zájmy Republiky československé tím, že se odmítl připojit otevřeně k čs. odbojovému hnutí, a tak se i se svými závody dostal na anglickou a americkou černou listinu. Byl odsouzen k patnácti letům žaláře s temnou komůrkou v den 15. března každého roku, ke ztrátě cti po dobu trvání trestu a k deseti rokům nucených prací a propadnutí celého majetku. Od výkonu trestu ho uchránilo brazilské občanství.

Zemřel vyčerpán soudními přemi o majetek se synovcem Tomášem Baťou juniorem i státem, zbaven cti a možnosti se bránit. O výsledku sporu o veškerý baťovský majetek v zahraničí rozhodly komunistické orgány, které stěžejní dokumenty americkým soudům nevydaly. Tak se stal synovec Tomáš i proti poslední vůli svého otce vlastníkem baťovských podniků v zahraničí. Proti diskreditaci osobnosti a díla Jana Bati nezasáhl.

Jan Baťa však patrně doplatil i na svou politickou nerozvážnost. Zřejmě se domníval, že jeho podnikatelská pozice je natolik silná, že ji politika nemůže ohrozit. Špatné vztahy s prezidentem Benešem přispěly k situaci, z níž se nedokázal vymanit.

Komunistické historiografii se podařilo jeho zásluhy vymazat z povědomí občanů a zanechat v něm mlhavou představu o podnikateli, který kolaboroval s Němci a chtěl stěhovat Čechoslováky do Patagonie. Příznačný je např. článek regionální MF Dnes z 24. března t. r. s názvem Základy moderních Otrokovic položil Baťa. V celém textu se ani jednou neobjeví jméno J. A. Baťa, ačkoliv článek popisuje právě jeho podíl na vybudování tohoto města. Naopak je k článku připojena fotografie pomníku Tomáše Bati, což působí tak, jako by město Otrokovice vybuďoval právě on. Podobně zkresleně informují další texty. Článek regionální MfD Letadla z firmy založené Baťou zná celý svět dokonce tvrdí, že letecké závody v Otrokovicích (nyní Moravan-Aeroplanes) založil T. Baťa v r. 1934, ačkoliv už byl dva roky po smrti.

Je na místě alespoň po čtyřiceti letech od smrti J. A. Bati říci, že to on dovedl baťovský systém podnikání k dokonalosti a podobně jako jeho starší bratr Tomáš Baťa dokázal svými vizemi a jejich realizací předstihnout svou dobu o celá desetiletí. I v nedobrovolném brazilském exilu stačil, byť s velmi omezenými prostředky, vybudovat několik měst, Bataguassu, Batayporu, Batatubu atd., za což byl navržen na Nobelovu cenu míru. Zatímco myšlenky a dílo T. Bati jsou veřejnosti dostatečně známy, neméně významné dílo Jana Bati na své uznání a plnou rehabilitaci teprve čeká. V českém právním systému zůstává Jan Baťa stále „kolaborantem“. Po letech nepomohla ani snaha Jiřího Šetiny, který v r. 1993 jako generální prokurátor podal stížnost pro porušení zákona ve prospěch J. A. Bati.

Otiskujeme ukázkou z nedávné rodinné korespondence. Úryvek je mírně jazykově upraven a přizpůsoben dnešní normě.

Z dopisu Edity Baťové de Oliviera, třetí dcery J. A. Bati, žijící od r. 1940 v Presidente Prudente v Brazílii, a jejího manžela Nelsona Verlangieri de Olivieri Arnoštu Leškovi do Zlína

Pres. Prudente 26. února 1992

(...)

Vy jistě nevíte a velice málo lidí má vědomí, že československá vláda v exilu v Londýně žila po celé roky války na účet Jana Bati. Máme v rukách potvrzení podepsané manželkou presidenta Beneše a také Jana Masaryka mezi jinými. Podle těchto dokladů vláda v exilu stála našeho otce něco kolem 80 milionů předválečných korun. To ovšem mimo finanční podpory válečnému úsilí Spojenců. Důkazy o těchto faktech existují v archivu československé vlády v exilu a jsme si jistí, že jsou velmi dobře uschovány. Jak dr. Beneš, tak většina členů jeho ministerstva byli si toho vědomi. Dovedete si představit, jak Jan Baťa na toto reagoval. Máme kopie dopisů, které psal členům vlády, připomínaje jim tyto fakty a žádaje po nich jenom právo na obranu. To ovšem nebylo možné, protože šlo přece o jeho majetek, a ten mohl být zkonfiskován jenom po odsouzení Jana Bati alespoň na 15 roků těžkého žaláře. Tady máte celou věc na talíři. (...)

[Tweet](#) [1]

zpět

Jan A. Baťa - zapomenuté dílo

Publikováno z Architektura Zlína (<http://www.architekturazlin.cz>)

URL zdroje: <http://www.architekturazlin.cz/jan-bata-zapomenute-dilo>

Odkazy:

[1] <https://twitter.com/share>